

Anarhistička biblioteka

Anti-Copyright

Prijedlozi za društvo bez države

Iztok

Iztok

Prijedlozi za društvo bez države

1982

<http://www.stocitas.org/prijedlozi%20za%20drustvo.htm>

Originalno objavljeno u časopisu IZTOK, br. 1, 1982; prijevod preuzet iz knjige Laslo Sekelj: *O anarhizmu*, drugo dopunjeno izdanje, Beograd, 1987, biblioteka Izazovi

anarhisticka-biblioteka.net

1982

javnosti širiti i objašnjavati anarhističke principe. U istočnoevropskim diktatorskim uvjetima ona, naravno, može funkcionirati samo u uvjetima ilegalnosti, ili, u najboljem slučaju, poluilegalnosti kao što je to bilo u Poljskoj uoči prosinca 1981.

Anarhistička politička organizacija počiva na federalizmu, čija je osnovna jedinica grupa. Članove grupe, pokraj zajedničkih političkih principa, može povezivati i uzajamna simpatija, koja ne mora biti opća. Grupa je u potpunosti autonomna i njenu djelatnost u potpunosti određuju njeni članovi i članice. Zbog veće učinkovitosti grupe mogu stvarati saveze, ali u tom slučaju organi saveza (koje imenuju grupe, u skladu s principima permanentne kontrole i mogućnosti opoziva u svakom trenutku) raspoložu samo onim pravima koja su im odredile grupe, što također može biti modificirano u svakom trenutku od strane tih grupa. Kako bi se izbjegla birokratizacija, zadatke je nužno uvijek iznova raspoređivati, predstavnike i one koji obavljaju određene poslove nužno je permanentno nadzirati i rotirati, kako na nivou grupe, tako i na nivou saveza. To su opći principi anarhističkog organiziranja. Međutim, u okviru tih principa moguće je koristiti različite oblike, ovisno o zemlji i situaciji, te željama antiautoritarne populacije.

...

U ovom smo tekstu željeli ukratko sumirati anarhističke ideje, analizu suvremenih političkih i ekonomskih sistema (kapitalizma i socijalizma, odnosno privatnog i državnog kapitalizma) s antiautoritarnog polazišta, kao i najvažnije kriterije, te mogućnosti anarhističkog djelovanja. Kao što smo rekli u vezi s izgradnjom društva, koje bi bilo u skladu s anarhističkim idejama, anarhisti žele isključivo uvjeriti, a ne nikome silom nametnuti svoje ideje. I ovim tekstom smo pokušali dati svoj doprinos tom uvjerenju.

Poljski događaji iz '80. jasno su opovrgli argumente birokracije. Prvi put se dogodilo da su radnici jedne socijalističke zemlje jedinstveno, kao klasa, izjavili da država i partija koja ima vlast ne predstavljaju njihove interese, da im je potrebna vlastita organizacija koja će im pružiti zaštitu od države i partije. U zemljama sovjetskog tipa — SSSR-u i Istočnoj Evropi — na vlasti je navodno radnička klasa, uz posredovanje „proleterske” države i partije. Nasuprot tome, poljska radnička klasa je stvari stavila na svoje mjesto: ima onih koji vladaju i onih koji su eksploatirani. Ovi drugi su ti koji se, zbijeni u jedan slobodan sindikat, nastoje obraniti. Kako na istoku tako i na zapadu jedna parazitska, manjinska vladajuća klasa iskorištava radnike. Ta elementarna istina je već odavno očigledna i s izvanrednim stanjem, uvedenim u prosincu, postala je samo još jasnija. Bit će interesantno promatrati, nakon ovoga, što će izmisliti oni koji bi nas i dalje željeli uvjeriti da su te zemlje „proleterske države” i da nemaju nikakve veze s kapitalizmom.

Komunistička partija je, s gušenjem revolucije koja je uzdrmla carsku imperiju, stvorila svoju diktaturu. Iako se naziva revolucionarnom, ona je samo partija pobjedonosne kontrarevolucije. Oktobarska revolucija je, u biti, bila anarhistička po svom karakteru — nastojala je stvoriti društvo bez države i organa vlasti, kojima bi radnici sami upravljali uz posredovanje sovjeta. Lenjin je, privremeno, naizgled prihvatio dio tih težnji, pa ih je odbacio nakon što je, dijelom zahvaljujući tome, uspio prigrabiti vlast i stvoriti svoju diktaturu i diktaturu svojih drugova, diktaturu boljševičke partije. Ta činjenica objašnjava zašto je, malo prije listopada sedamnaeste, „Država i revolucija” pisana u izrazito anarhističkom duhu, dok je njegova praktična i teorijska djelatnost, po svom karakteru, bila duboko autoritarna. Kada su osvojili vlast, boljševici su predstavljali samo neznatnu manjinu, ali su odmah krenuli u stvaranje sredstava nužnih za očuvanje svoje vlasti. Oni su društvu silom nametnuli hijerarhijski red i disciplinu, osnovali Čeku i Crvenu armiju. Uz pomoć svega toga uspjelo im je i slomiti oslobađajući zamah društva. Nova vladajuća klasa, Partija, je svaki dijelić društvenog života

stavila pod svoju kontrolu. Članovi političke opozicije su pogubljeni, deportirani ili prognani. Organe radničke autonomije, sovjete i sindikate, pretvorili su u potčinjene, birokratske organe. Komunistička partija izvlači korist iz hijerarhijskog uređenja. Ona raspolaže monopolom društvene komunikacije. Partija sama jest društvo, izvan nje i osobito nasuprot nje ništa ne smije postojati. Logičan rezultat ovog sistema je Staljinova krvava diktatura i do krajnosti razvijen sistem represije, koji danas postoji u SSSR-u.

Nakon Drugog svjetskog rata, a kao posljedicu međusobnog sporazuma saveznika, Istočna Evropa dobiva taj sistem kao poklon od pobjedničke Crvene Armije. Iako je ovaj sistem, zbog utjecaja različitih okolnosti, u raznim zemljama i raznim razdobljima ostvaren u drugačijim oblicima i s različitim uspjehom, zapravo je do kraja ostao vjeran svom prvobitnom modelu. Pod utjecajem brojnih kriza, koje su nastupale od rata do danas, narodne demokracije su prošle buran razvoj, ali su osnove problema ostale nepromijenjene: Istočna Evropa ovisi o SSSR-u i jedini zadatak lokalnih birokracija jest iskoristavati svoje zemlje u korist SSSR-a, na način koji najviše odgovara njegovim interesima.

Najznačajnija osobitost komunističkih sistema jest njihova izrazita autoritarnost. Moć određuje i najsitnije događaje društvenog života. Vladajuća klasa, da bi održala svoju vlast, raspolaže ogromnim represivnim mehanizmom. Gotovo se svatko nalazi, ili se u svakom trenutku može naći, pod kontrolom policije i ministarstva unutarnjih poslova. Ti organi onemogućuju svaki pokušaj autonomnog djelovanja koji izlazi izvan uskih okvira iskrojanih od strane sistema. Komunistička partija kontrolira državu i čitavo društvo. Kako bi osigurala svoju vlast ona prisvaja sve vrste političkog djelovanja za sebe. Jedina ideologija koju podnosi je njena vlastita, dok sve druge bezobzirno guši. Ekonomski život se nalazi pod jednako strogom kontrolom.

Postojanje samo jednog poslodavca — države — uz plansko gospodarstvo, ima za posljedicu da praktično svaka gospodarska odluka dolazi odozgo i da ove odluke odgovaraju ne interesima rad-

idejama u vlastitoj okolini ili provodi otvorenu anarhističku propagandu. Drugo rješenje je, danas, u Istočnoj Evropi moguće samo uz povlačenje u ilegalu, dok je prvo rješenje znatno bezopasnije. Naime, policijski nadzor je tako rigidan i vrlo brzo može postati opasno ako se netko otvoreno naziva anarhistom, dok anarhističko ponašanje i podrška oblicima organizacije koji su po svom karakteru anarhistički u bitkama svakodnevnog života može biti znatno učinkovitije. Samo antiautoritarno ponašanje može biti jedna vrsta anarhističke propagande — osobnim primjerom. Takva je propaganda moguća i tijekom sukoba koji nastaju na radnom mjestu ili negdje drugdje — kada netko u takvom slučaju pokušava stvoriti organizacijske oblike koji zadovoljavaju anarhističke principe ili predlaže njihovo stvaranje. Tako se može zahtijevati da skupština dobije pravo odlučivanja o svim pitanjima, tako da su zadaci od nje izabranih predstavnika točno određeni, te se od njih u svakom trenutku može tražiti podnošenje izvještaja o njihovom radu. Također, bitno je ostaviti mogućnost opoziva predstavnika, čime birači stalno kontroliraju one koje su izabrali i ne dozvoljavaju, uslijed navike ili nezainteresiranosti, da im vlast isklizne iz ruku, čime će se dokrajčiti prinuda i svaki oblik hijerarhije. Sve to je jedna prikriivena, ali djelotvorna anarhistička propaganda. Ako se ovi principi primjenjuju u sukobima i bitkama svakodnevnog života, onda će postojati manja mogućnost da upravitelji ili šefovi, koji samo žele iskoristiti druge, sebi prigrabe rezultate ovih bitaka. S druge strane, anarhistička načela će biti uvjerljivija i prihvatljivija za one koji su u praksi već djelovali u skladu s njima.

Anarhističko društvo će biti moguće ostvariti samo onda kada ljudi postanu svjesni nepotrebnosti i štetnosti države, hijerarhije, iskorištavanja, i ako izmisle jedan društveni sistem koji će biti izgrađen na slobodi, suradnji, solidarnosti, a čiji cilj će biti samoostvarivanje individue. Anarhisti ne mogu pružiti gotove modele tog sistema, oni mogu pružiti samo primjer — ljudi moraju sami uzeti svoj život u svoje ruke. Međutim, da bi se ljudi osvjestili postoji potreba i za otvorenom anarhističkom propagandom, koja će u široj

Ukoliko će se takvo društvo ostvariti, to se može dogoditi isključivo kao rezultat slobodnog usaglašavanja ljudi. Baš zbog toga su anarhisti vječiti gubitnici svih revolucija. Ništa ne zahtijevaju za sebe, samo pokušavaju dati svoj doprinos stvaranju jedne društvene organizacije u kojoj bi nestala svaka prisila i svako iskorištavanje. Za anarhiste ne postoji djelomičan uspjeh — pobjeda može biti samo ona koja ne ostavlja ništa nerješeno i u potpunosti ostvaruje sve ideale.

Osnovni argument koji se obično iznosi protiv anarhista jest da su utopisti, da je za funkcioniranje društva nužan autoritet i da do danas nije bilo uspjelog pokušaja koji bi bio u skladu s njihovim idejama. To je, međutim, lažan argument. Riječ je samo o tome da do danas nije bilo stvarno pobjedonosne revolucije. Najznačajniji i najdalekosežniji pokušaj je predstavljala španjolska revolucija. Ta revolucija se odvijala u znaku antiautoritarnih ideja Proudihona, Bakunjinina, Kropotkinina i drugih anarhističkih mislioca. Ta revolucija je bila djelo anarhističkog pokreta, anarhističkih sindikata i jednog naroda prožetog anarhističkim idejama. I unatoč Frankovoj fašističkoj agresiji i pokušaja likvidacije od strane moskovskih agenata (ovim drugima taj socijalizam nije bio prihvatljiv, jer nije priznavao nikakvog vođu), stvoreno je društvo bez Čeke, mučenja i ubojstva. U Aragonu i Kastilji je postojalo 1700 poljoprivrednih zadruga, pristupanje je bilo potpuno dobrovoljno i svatko je mogao napustiti zadrugu kada god je to želio. U Kataloniji su zdravstvo, dostava vode, plina i struje, javni prijevoz, kao i mnoge gospodarske i uslužne djelatnosti bile kolektivizirane i nalazile su se pod kontrolom radnika. Ovaj pokušaj je okupljao nekih sedam do osam milijuna ljudi. Njegovi najveći neprijatelji su bili Frankovi fašisti i Staljinovi komunisti.

...

Pred anarhističkom propagandom se u Istočnoj Evropi otvaraju dvije mogućnosti — netko ili djeluje u skladu s anarhističkim

nika, već interesima vladajuće klase. Policijski nadzor i organizacijski monopol Partije onemogućuje autonomiju socijalističkog života. Totalitarni sistem sovjetskog tipa zahtijeva da društvo predstavlja jedan jedinstven blok, pa makar samo prividno. Stoga svaku vrstu socijalne, kulturne, ekonomske ili političke prakse ili bezobzirno guši ili preuzima na sebe. Bilo kakva autonomna, u odnosu na sistem neovisna, praksa bi u osnovi ugoržavala sistem i povukla za sobom njegov nestanak ili barem nužnost mijenjanja tog sistema.

Taj sistem, uostalom, služi isključivo interesima rukovodioca koji upravljaju državnim mehanizmom i drže radnike u uvjetima stroge ovisnosti. Riječ je o klasi koja raspolaže povlasticama, jedinstvenom ideologijom (s njenim unutaršnjim suprotnostima o kojima svjedoče povremene akcije političkih čistki), čiji je jedini cilj održavanje na vlasti. Ova nova klasa ni iz daleka nije ostvarila socijalizam, ono društvo koje omogućuje samoostvarenje individue, koje je oslobođeno eksploatacije, a o kojem s ushićenjem govori njena propaganda. U stvarnosti je ona stvorila samo jedan državni kapitalizam za koji je karakteristična bezobzirna eksploatacija kao i za klasični kapitalizam. Jedna bitna točka u kojoj se razlikuje od ovog drugog je to što postoji samo jedan poslodavac, država, a druge razlike se samo izvode iz toga. Ova crvena buržoazija parazitira na narodu jednako kao i zapadna. Za svoje interese je spremna žrtvovati sve, ako je potrebno i milijune ljudskih života (prisilno stvaranje kolhoza koje je provedeno u SSSR-u tridesetih godina koštalo je seljake milijune života). Kao što je to slučaj na zapadu i na istoku će ta klasa uskoro postati nasljedna, zahvaljujući tome što u znatnoj mjeri olakšava akademsko obrazovanje i osvajanje vodećih položaja onima koji dolaze iz njenih redova. Kao krajnji rezultat svega toga ona do neprepoznatljivosti sliči buržoaziji na zapadu ili „trećem svijetu”, što nije slučajno, jer su njihovi interesi isti.

...

Prema neprekidno naglašavanoj propagandi, koja se vodi u društvima sovjetskog tipa, komunizam je društvo izobilja, carstvo slo-

bode, u kojem samoostvarenje pojedinca ne poznaje granice. Često se čini da zapadno društvo stvarno odgovara ovoj tvrdnji. Uspoređujući svoju situaciju sa situacijom na zapadu, istočnoevropski radnici su skloni mišljenju da je zapadno društvo idealno, da je riječ o carstvu potrošnje, demokracije i slobode pojedinca. Taj stav može opstati prvenstveno zbog činjenice što u praksi — osim kratkih turističkih putovanja — oni nemaju mogućnosti vidjeti kakvo je u stvarnosti to društvo. Stvarnost je znatno manje idilična, što dokazuje i činjenica da je jedan dio zapadnih radnika postavio stvaranje komunističkog društva kao svoj cilj.

Neosporivo je to da su individualne slobode znatno veće na zapadu nego na istoku. Međutim, i to može biti varljivo. Ta sloboda se uglavnom sastoji iz toga što slobodno možemo biti takvi kakav je prosjek, slobodno je biti usklađen s društvenim normama. Te su norme: raditi, trošiti, glasati kada treba glasati i po mogućnosti ništa ne dovoditi u pitanje, ne osporavati. Ukoliko bi se netko previše udaljio od ovih normi, društvo će se pobrinuti, uz pomoć brojnih sredstava koja mu stoje na raspolaganju, da ga vrati na pravi put. Poželi li slučajno previše ljudi iskoristiti tu slobodu, onda se pojavljuju klasične metode ugnjetavanja. Postoje brojne metode prilagođavanja društvenim normama. Tome služe sredstva masovne komunikacije (institucionalno zaglupljivanje koje se širi preko televizije, radija i novina), najamno ropstvo, odgoj u školi, na radnom mjestu, tijekom služenja vojnog roka, koji od ranog djetinjstva uči ljude poslušnosti i osjećaju zadovoljstva vlastitom sudbinom. Kao rezultat toga velika većina ljudi uistinu malo razmišlja o svojoj sudbini te odgovara službenim očekivanjima: robot koji se ne buni protiv toga što ga iskorištavaju.

Suprotno istočnoevropskim društvima, na zapadu podnose i onu opoziciju koja dovodi u pitanje temelje sistema. To si mogu dozvoliti s obzirom da kontrola nad sredstvima informiranja (u slučaju tiska putem novca, jer objavljivanje novina puno košta; a u slučaju televizije i radija tome još doprinosi i državni monopol) omogućuje ograničavanje širenja radikalnih ideja. Ukoliko bi se, ipak, previše

je nemoguće postići potpunu harmoniju između stavova i prakse, možemo težiti postizanju maksimuma.

U povijesti su anarhisti prvi postavili zahtjev za društvom bez države i autoriteta. Riječ anarhist djeluje zastrašujuće, asocira na ideju o kaosu. U stvarnosti, na taj je način koriste za pokrete koji nisu kontrolirani od strane vlasti. U svakom slučaju, ova riječ je na lošem glasu. Bila je na lošem glasu još u 19. stoljeću, kada su tako nazivali radnike koji su se borili protiv države. Međutim, ti su radnici očuvali i s ponosom prihvatili taj naziv, jer je dobro opisivala njihove zahtjeve — anarhos na grčkom znači „bez vladara”. Sve vrste vlasti, koristeći pojmove anarhija, anarhizam, anarhist kao sinonime za kaos, žele sakriti konstruktivnu bit anarhističke misli, kako bi se o njoj u ljudima održala samo jedna zastrašujuća predodžba.

Cilj anarhista je, kao što smo to već prije u tekstu razvili, stvaranje društva u kojem ne postoje država i autoritet. Proizvodnjom bi upravljali radnici i potrošači, stambenim zajednicama njihovi stanari. Organizacijski oblik koji bi odgovarao široj razini društvenog života je federalizam. On omogućuje konstitutivnim jedinicama održavanje svoje autonomije u pitanjima koja se tiču samo njih, a udružuju se kada rješavaju zajedničke probleme. Cilj anarhističkog društva je samoostvarenje čovjeka. To znači i to da svatko radi prema svojim sposobnostima, a od proizvedenih dobara mu pripada ono što je u skladu s njegovim ili njenim potrebama. Znači i to da rad nije cilj, već način stvaranja dobara nužnih za zadovoljavanje materijalnih i duhovnih potreba. S novim načinom organizacije rada, s nestankom parazitskog sektora i lažnih potreba, radno vrijeme se može skratiti i s minimalnim ulaganjima biti će moguće proizvoditi više proizvoda. Iako rad nikad neće nestati, nužno je iskoristiti sva sredstva u svrhu skraćivanja radnog vremena (jedna tehnička inovacija koja se u postojećem sistemu koristi za povećanje kvantiteta proizvedenih dobara u anarhističkom društvu će prepoloviti rad potreban za proizvodnju tih dobara). I na kraju znači i to da se anarhističko društvo ne može ostvariti putem nasilja.

nesmetano dolaziti do izražaja, te da će se razvoj društva odigravati samo u skladu s tim zakonima. Nasuprot tome, cilj svake države je održavanje vladavine vladajuće klase (bilo koje vladajuće klase, ono što se danas naziva „revolucijom” nije ništa drugo već zamjenjivanje jedne vladajuće klase drugom), te ona razvoj društva podređuje tom zahtjevu. U društvu bez države sami akteri rješavaju sve probleme, ali ne moraju uzimati u obzir ništa osim svojih interesa i stvarnih interesa društva.

Osuda države ima istu vrijednost kao i odbacivanje autoriteta. Autoritet za sobom povlači nasilje, a preko nasilja iskorištavanje i otuđenje. Autoritet moramo prognati iz svega — iz društva, gdje ga predstavlja država, iz hijerarhije i, na kraju, ali ne najmanje važno, iz nas samih. Zahtjev za jednim stvarno slobodnim društvom, borba protiv samovolje, totalitarizma, protiv vlasti nekolicine nad većinom može biti stvarna borba samo ukoliko je i naš vlastiti stav antiautoritaran, bez obzira na posljedice. Stav svake pojedine osobe je uistinu odlučujući. Naglašavati „Dolje s državom!” i istovremeno se, npr., unutar obitelji ponašati poput malog kralja, diktatora, predstavlja znatno manje radikalno ponašanje od onoga koje je istovremeno sa slavljenjem države stvarno antiautoritarno, kako u obitelji, tako i u profesionalnom i društvenom životu. Ulogu obitelji ne naglašavamo slučajno. Princip autoriteta služi kao osnova za razlikovanje muških i ženskih uloga, kao osnova za zahtijevanje poslušnosti djece i žena u odnosu na „glavu obitelji”. Muškarac i žena su, uz sve svoje različitosti, ravnopravni, ne mogu postojati zadaci koji bi isključivo bili u nadležnosti jednog od njih (kao, npr., kućanski poslovi su ženski poslovi), svaki posao treba biti jednak raspodijeljen između njih. Moraju se ukloniti autoritarne crte iz odgoja djece. Dijete nije vlasništvo svojih roditelja, već svoje vlastite slobode. Moramo, prije svega, iz sebe samih ukloniti sve protiv čega se borimo u drugima, moramo nastojati uskladiti našu praksu s našim stavovima. Čak i onda kada zbog pritiska društva koje nas okružuje sve ne može biti savršeno, moramo nastojati na osobnom planu ne činiti sve ono protiv čega smo u slučaju države. Iako

proširile i ugrožavale sam sistem onda se i u ovim društvima individualna prava na slobodu lijepo maknu u stranu i pribjegavaju različitim represivnim sredstvima, nerijetko istim kao u SSSR-u — policiji, vojsci, zatvorima, psihijatriji, itd. Sloboda je prihvatljiva za sistem tako dugo dok ne ugrožava njegovo postojanje, dok ostaje privid slobode.

Isti takav privid je i demokracija. Na zapadu postoje tzv. slobodni izbori, svatko se može kandidirati i volja većine dolazi do izražaja. Stvarnost je znatno drugačija. Prije svega, kontrola medija omogućuje utjecanje na javno mišljenje u skladu s interesima vlasti. Ni sam izborni sistem nije ništa drugo do bacanja prašine u oči. Ukoliko bi stvarno nešto mogli promijeniti, izbori bi bili proglašeni nezakonitima. U Istočnoj Evropi su i „slobodni izbori” zapadnog tipa nezakoniti, jer tamo bi i oni mogli dovesti do promjena i postojeća vladajuća klasa bi izgubila svoju vlast. Iako je vjerojatno da bi na njeno mjesto došla samo jedna nova vladajuća klasa koja bi se, čak i kad bi upravljala pomoću pitomijih sredstava, isto tako održavala iskorištavajući radnike. Na zapadu izbori daju izuzetno veliku vlast narodnim predstavnicima, ali ove predstavnike birači ne mogu kontrolirati, nemaju nikakve mogućnosti pozvati ih na odgovornost. To vodi do kontradiktorne situacije u kojoj netko može biti izabran na osnovu programa za koji mu ne pada na pamet provesti ga. Izbori ne mogu ništa učiniti protiv toga ukoliko se predstavnici ne mogu opozvati. S druge strane, upravljanje društvom se u potpunosti obavlja odozgo — vlada silom nameće svoje stavove društvu, a ne obrnuto, kako bi to bilo logično u demokraciji.

Funkcioniranje sistema, koji bi uzimao u obzir volju ljudi, nužno mora određivati baza. Vlast mora biti u rukama tvorničkih skupština i skupština organiziranih u mjestu stanovanja. Te skupštine odlučuju o pitanjima koja ih se tiču i provode odluke. Ukoliko biraju predstavnike onda se oni mogu opozvati, imaju obavezu podnositi izvještaj o svom radu, a zadaci su im točno određeni. Po istom se sistemu organiziraju i poduzeća, općine, itd. sve do najviše razine, pa i na globalnoj razini. S obzirom da je zadatak predstavnika jas-

no određen i mogu se u svakom trenutku opozvati, odluke koje oni prihvaćaju će stvarno odgovarati volji cijelog društva, a ne samo volji većine. Ovaj sistem, naime, omogućuje da se upravljanje životom društva ne događa samo u skladu s voljom većine već u skladu s mišljenjem koje stvara društvo, u skladu s interesima grupa koje se razlikuju jedna od druge. Očigledno je da je u usporedbi s tim zapadna demokracija samo karikatura ostvarivanja volje naroda. Ritualni izbori samo nastoje stvoriti legitimitet za iskorištavanje i sakriti stvarne posjednike vlasti — državnu i gospodarsku birokraciju. Samim time nesudjelovanje na izborima predstavlja jedino racionalno ponašanje na napadu.

Ni potrošnja nije ništa drugo već privlačan mamac. Dok je na istoku izbor roba siromašan i nestašice su česte, istovremeno trgovine pretrpane svim robama koje se mogu zamisliti, u potrošačkim društvima zapadnog tipa, zasigurno mogu izgledati vrlo privlačno. Međutim, dvije stvari moraju biti jasne.

Prvo, potrošnja je skoro obavezna. Proizvedena roba se mora prodati, što vodi do reklame koja oživljava lažne potrebe i do kreditnog sistema koji omogućuje da čovjek potroši više novca od onoga s kojim stvarno raspolaže. Ovo drugo je vrlo korisno za sistem, jer zadužene ljude je lakše držati pod kontrolom. Kriterij društvenog uspjeha je vlastita kuća, automobil, televizor, itd. Ljudi rade do krajnje iznemoglosti da bi sve to stekli, a u međuvremenu se ne bune jer ih iskorištavaju. A kad su već sve stekli, onda samo žele u miru uživati u svojim dobrima. U svakom slučaju, na taj način nadu u bolje društvo zamjenjuje čekanje materijalnih dobara koja označavaju sreću. Ovaj lijek protiv politizacije su do određene mjere iskoristili u Mađarskoj nakon 1956. i u Čehoslovačkoj nakon 1968: zamijeniti zadovoljstvo duha zadovoljstvom tijela.

Drugo, treba vidjeti da se potrošačka društva temelje na bijedi „trećeg svijeta” i eksploataciji istočnoevropskih radnika. U postojećem međunarodnom sistemu zahtjevi potrošačkog društva za povećanjem materijalnih dobara jednaki su zahtjevu za još većim iskorištavanjem drugog naroda u korist našeg vlastitog dobra. Za-

padno lažno blagostanje počiva na pljački sirovina „trećeg svijeta”, na iskorištavanju radne snage „trećeg svijeta” i Istočne Evrope, koja je znatno jeftinija od zapadnoevropske, a sve to u korist nacionalnih buržoazija. To lažno blagostanje je omogućeno zastrašujućom bijedom većine zemalja diljem naše planete.

Kao što vidimo, iako su zapadna društva privlačnija od istočnih zbog relativno veće slobode i lakšeg života, nema ni govora o tome da su idealna društva. Samo su nešto podnošljivija jer je i autonomija društva u odnosu na državu nešto veća. Unatoč svemu tome i to je duboko neravnopravno, hijerarhijsko i autoritarno društvo, sa svim posljedicama koje proizlaze iz takvog društvenog oblika.

...

Čime se može objasniti da niti jedno postojeće društvo nije posebno zadovoljavajuće? Time što je za sva ta društva karakteristično postojanje jedne, povlaštene, vladajuće manjine i jedne iskorištavane, potlačene većine. Vladajuća manjina osigurava svoju vlast uz pomoć države koja u svojim rukama drži institucije represije (vojska, policija). Država je parazitska institucija koja živi na leđima društva, koja održava na životu nejednakost i eksploataciju većine od strane povlaštene manjine, koja kontrolira državu i gospodarstvo. Ako bi netko od države očekivao da će se ona sama obračunati s nejednakošću i ukinuti eksploataciju, to samo pokazuje pogrešno razumijevanje njene biti. Država je samo sredstvo eksploatacije. Preuzimanjem zadataka koji se tiču cijelog društva ona omogućuje njihovo koncentriranje u rukama nekolicine, koji zahvaljujući tome dolaze do ogromne vlasti. Postojanje onih koji upravljaju i onih kojima se upravlja nužno pretpostavlja postojanje države, koja omogućuje vladavinu prvih, jer kada oni ne bi postojali, ne bi postojala ni država. U jednom stvarno slobodnom društvu država ne postoji. Naravno, to ne znači da bi jedno takvo društvo u svakom pogledu bilo idilično, da u njemu ne bi postojali sukobi. Svako društvo se razvija u skladu sa sociološki određenim zakonima, a riječ je samo o tome da će oni, zbog nepostojanja države,